

mında bulduklarını ve siddiklerin hallerine sahip olduklarını belirttikten sonra fıkıh âlimlerinin onların velîliğini kabul etmediğini, ancak bunun yanlış bir hüküm olduğunu, zira ibadetin velîliğin mutlak şartı olmadığını, Allah'ın velîliği dilediğine lutfettiğini söyler. Ona göre meczuplar şer'î hükümlere tam anlamıyla uygun olmasa da ibadet ederler. Doğuştan saftırlar, kendilerine göre iyi işlerin yapılmasını teşvik eder, kötü işleri engeller, hiçbir kayıt altında bulunmadıklarından bazan gaybdan haber verirler (*Muḳaddime*, s. 153; *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 107). Hücvîrî, meczupların kulluk görevlerini yerine getirmekten âzat edildiklerini ileri sürer (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 331). Takıyyüddin İbn Teymiyye de güçlü bir sevgi ve zikir sebebiyle içine aşk ateşi düştüğü için akli başından giden kişinin söz ve hallerinde mâzur olduğunu, bu durumda iken söylediği sözler ve davranışları sebebiyle kınanamayacağını, Allah'ın meczuplara akıl ve hal verdiğini, sonra akıllarını başlarından alıp onları cezbe halinde bıraktığını, dinin emir ve yasaklarına uymaktan da muaf tuttuğunu söyler (*Mecmû'ü fetâvâ*, X, 431).

Mutasavvıfların büyük bir kısmı sâlikin tasavvuf yolunda ancak cezbe ile ilerleyebileceği görüşündedir. Tasavvufta bir tarikata intisap ederek sülûkünü tamamlamamış ve cezbe halini yaşamamış sâliklere "mücerred sâlik" (sâlik-i gayr-i meczûb), tasavvuf yoluna girmeden ve yolun gereklerini yerine getirmeden âni bir cezbe mazhar olan sâliklere "mutlak meczup" (mezcûb-i gayr-i sâlik), tasavvuf yoluna girip bu yolun çilesini çektikten sonra cezbe halini yaşamış olanlara "sâlik meczup" (sâlik-i meczûb), yaşadıkları bir cezbe halinin ardından tasavvuf yoluna girip kararlı bir şekilde bu yolun gereklerini yerine getirenlere "mezcup sâlik" (mezcûb-i sâlik) denir. Gerçek meczup bunların ikincisidir, ancak mürşide ulaşmadığından kendisi ermiş olmakla birlikte irşad yetkisi yoktur.

Meczupları hakiki meczuplar, bunlara benzemeye çalışanlar ve meczupluk taslayanlar diye üçe ayıran Abdurrahman-ı Câmî, hakiki meczupların Hakk'a erdikten sonra bir daha geriye dönüp insanlara rehberlik yapmadıklarını, kendilerinden geçmiş ve fâni olmuş bir şekilde yaşadıklarını; meczup olmayan, fakat samimi olarak meczuplara benzemeye çablayanların bazan Hak'tan gelen ışıklar ve râihalar sebebiyle kendinden geçip meczuplar gibi hareket ettiklerini, ancak bazan ışık ve koku kesildiğinden karanlıkta

nefisleriyle baş başa kaldıklarını; meczupluk taslayanların ise dinin emir ve yasaklarına uymamak için cezbe halinde göründüklerini, Hakk'ın iradesiyle hareket ettikleri için sorumlu olmadıklarını ileri sürdüklerini ve bunların ibâhî zındık olduğunu söyler (Lâmîî, s. 15, 19-20). Bunlarla meczup arasındaki fark tabii şekilde titreyen elle bilinçli olarak titretilen ele benzetilmiştir. Serrâc bu tür meczupluğu bir sapkınlık olarak görür (*el-Lüma'*, s. 525).

Gelecekle ilgili olarak verdikleri haberlerin bazan doğru çıkması, bazan da hikmetli sözler söylemeleri meczupların halkın gözündeki itibarını arttırmış, bu da dinî hükümlere ve ahlâk kurallarına uymayan söz ve davranışlarının mâzur görülmesine sebep olmuştur. Şa'rânî, büyük velîler olarak tanıttığı meczupların bu tür söz ve davranışları hakkında bilgi verir (*Ṭabaḳât*, II, 141-143, 173, 184-187). Ünlü meczup Ma'sûk-ı Tûsî'nin içki içtiği, şair Senâî'yi de içki içen bir meczubun irşad ettiği nakledilir (bk. Lâmîî, s. 349, 666).

Bütün İslâm âleminde rastlanan meczuplar buldukları çevrelerde büyük saygı görmüş, meczup sıfatı birçok süfînin unvanı olarak kullanılmış, ölen meczuplara türbeler yapılarak kabirleri ziyaretgâh haline getirilmiş, adlarına mescidler ve camiler yapılmıştır. Bazı meczupların diğerlerinden daha üstün olduğunu belirtmek için onlara "kutbü'l-meczûbîn" denilerek ruhanîyetlerinden feyiz alınması gerektiğine ve kerâmet sahibi olduklarına inanılmıştır (bk. BEHLÜL). Ayaşlı Şâkir Efendi ve Neyzen Tefvîk son devrin tanınmış meczupları arasında zikredilebilir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 758; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 408-420; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 264, 420, 525, 528; Sülemî, *Ṭabaḳât*, Kahire 1949, s. 188, 488; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 331; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 512; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 531, 650; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 50, 87-88; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, Kahire 1293, I, 323-326; Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 168; VI, 87, 119, 229; Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan* (trc. Kilisli Rifat), İstanbul 1943, s. 215; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, X, 431; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-şüfiyye*, s. 77; a.mlf., *Letâ'ifü'l-İlâm* (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1996, II, 270; Muhammed b. Münevver, *Esrârü't-tevhîd*, Tahran 1348, s. 25, 65; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, Tunus 1984, s. 153; a.mlf., *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 107; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1370, s. 593, 1042; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 15, 19-20, 349, 532, 666; Şa'rânî, *Ṭabaḳât*, Kahire 1951, II, 141-143, 173, 184-187; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 43-48; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâîk*, II, 52-

54; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Meczûbân u Âşûftegân der Âşâr-ı 'Attâr, Şerḥ-i Ahvâl ü Nakd-i Tahlîl-i Âşâr-ı Şeyḥ Ferîdüddîn-i 'Attâr-ı Nişâbüri*, Tahran 1339 hş.; Seyyid Sâdik-ı Güherîn, *Şerḥ-i İştîlâhât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, IV, 36-42; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 39-47; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergün Kocabayık), İstanbul 1990, s. 35, 113, 202, 380.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

## MEÇHUL

(المجهول)

Kimliği veya kişiliği bilinmeyen râvi hakkında kullanılan hadis terimi.

Sözlükte "bilmemek, tanımamak" anlamındaki *cehl* (*cehâlet*) kökünden türeyen bir isimdir. Terim olarak hiç bilinmeyen veya yeterince tanınmayan râviyi ifade eden bir kavram olup ma'rûfun karşıtıdır. Bir râvi ismi, künyesi, lakabı, sanatı, sıfatı ve nisbesi gibi özelliklerinden biri veya birkaçı ile meşhur olmasına rağmen herhangi bir amaçla onun tanınmadığı bir özelliğiyle adlandırılıp farklı bir şahıs izlenimi verilmeye çalışılması veya kısaltma için adının hiç belirtilmemesi (*ibhâm*) ya da bir tek râvisinin bulunması halinde meçhul olur. Meselâ Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî bazan dedesine nisbetle Muhammed b. Bişr, bazan Hammâd b. Sâib, bazan da Ebû'n-Nadr, Ebû Saîd, Ebû Hişâm gibi farklı isim ve künyelerle adlandırılarak kimliği ve kişiliği belirsiz hale getirilmiştir. Bir haber nakledilirken, "Bana adamın biri, bir şeyh ... haber verdi" gibi bir ifade kullanılarak hocanın adının gizlenmesi veya Amr Zûmür, Sem'an b. Meşnec el-Hezhâz, Bekir b. Karvaş, Yezîd b. Süheym, Cürey b. Küleyb ve Umeyr b. İshak gibi küselerin tek râvilerinin bulunması rivayeti meçhul duruma getirir (ayrıca bk. CEHÂLET).

Hadis ilminde meçhul râviler iki kısma ayrılır. 1. Meçhülül'-ayn (*cehâletül'-ayn*). Bu ifade ilk bakışta kimliği belirsiz kişi diye anlaşılrsa da terim olarak "adı belli olduğu halde hadis öğrenimi ve öğretimi bilinmeyen", kısaca "tek râvisi olan kimse" mânâsına gelir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 88). Böyle bir râviye "meçhülül'-z-zât" da denilir. Hadisçiler, meçhul terimini genelde meçhülül'-ayn anlamında kullanmakla beraber Ebû Hâtîm er-Râzî bununla *cehâletül'-vasfı* (*cehâletül'-hâl*) kasteder (Şemseddin es-Sehâvî, I, 320; Leknevî, s. 229-230). Meçhülül'-ayn olan bir râvi, tanınan iki âlimin kendisinden hadis rivayet etme-

si halinde bu durumdan kurtulmakla beraber adâleti sabit olmaz (Hatîb el-Bağdâdî, s. 88). İbnü'l-Medîni, Zühli, Bezzâr, Dârekutnî, İbn Abdülber en-Nemerî, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis ve usul âlimlerinin büyük çoğunluğu bu görüştedir. Buna karşılık İbn Huzeyme ve İbn Hibbân, cehâletü'l-ayn durumunun ortadan kalkması için meşhur bir râvinin rivayetini yeterli görmüşlerdir. Diğer taraftan cehâletü'l-ayn halinin ortadan kalkmasında sayı şartını dikkate almayanlar da vardır. İbnü's-Salâh, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerinde bu yönüde bazı uygulamalarına dayanarak onların bu görüşte olduğunu belirtir, kendisinin de bu görüşü benimsediği izlenimini verir; aslında bu konudaki ihtilâf ta'dîl için bir kişinin tezkiyesinin yeterli olup olmadığı meselesine dayandığını söyler (*'Ulûmü'l-hadis*, s. 54). Nevevî ve Tîbî'nin de benimsediği bu görüş, bir haberin veya bir tenkit hükmünün kabulü için sayı şartı aranmadığı gibi cehaletin kalkmasında da aranmaması gerektiği düşüncesine dayanır (Tîbî, s. 91). İbn Receb ise sadece sayıya bakılmayıp aynı zamanda râvinin hadisçiliği, muhaddisler arasındaki şöhreti ve rivayetlerinin azlığı çokluğu gibi hususlara da dikkat edilmesini ister (*Şerhu 'İleti't-Tirmizî*, s. 80). Mechûlü'l-ayn olan râvinin rivayetinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda farklı görüşler vardır. Cumhura göre mechûlü'l-ayn olan râvi adı sanı belli olmayan râvi hükmünde olup rivayeti kabul edilmez. Râvide Müslümanlık'tan başka bir şart aramayanlara göre ise kesin olarak kabul edilir. Hanefîler'e nisbet edilen bu görüşü İbn Huzeyme ve İbn Hibbân da benimsemiştir. Mechûlü'l-ayn olan râvinin rivayetini bazı şartlar dahilinde kabul eden âlimlerden biri olan Ahmed b. Hanbel'e göre Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî gibi yalnızca âdil kimselerden rivayet etme kararlılığı gösteren güvenilir şahısların meçhul kimselerden rivayet ettikleri hadisler makbuldür. İbn Abdülber en-Nemerî, bu kapsamı daha da genişleterek meçhul sayılan râvinin kahramanlık, zühd, edebiyat veya sanat gibi bir yönüyle meşhur olması durumunda rivayetini geçerli sayar (İbnü's-Salâh, s. 160-161). Bazı âlimler ise tek râvisi olan meçhul şahsın ayrıca bir cerh ve ta'dîl uzmanı tarafından tezkiye edilmesi (İbn Hacer, *Nüzhethü'n-nazar*, s. 46) veya tek kalan râvinin aynı zamanda cerh ve ta'dîl uzmanı olması halinde rivayetinin geçerli olduğunu söylemişlerdir. İbnü'l-

Kattân'ın tercih ettiği bu görüşü İbn Hacer de en doğru görüş olarak kabul etmiş, ayrıca Sehâvî bunu benimsemiştir (*Fethu'l-muğis*, I, 320). Meçhul râvinin sahâbî olması durumunda bütün sahâbeyi âdil kabul eden Ehl-i sünnet, Mu'tezile ve Zeydiyye'ye göre hepsinin rivayeti makbuldür (Emîr es-San'ânî, II, 186). İbn Hacer güvenilirlik bakımından râvileri on iki mertebeye ayırmış ve mutlak meçhul lafzıyla cerhedilenleri dokuzuncu sırada zikretmiştir (*Takribü't-Tehzîb*, s. 14).

2. Mechûlü'l-hâl. Kendisinden iki veya daha fazla güvenilir râvi rivayette bulunduğu halde hadisçiler arasında tanınmayan ve hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl hükmü olmadığından durumu bilinmeyen râvidir. Böyle bir râviye "mechûlü'l-adâle, mechûlü'l-vasf, mechûlü's-sıfa, mestûr" da denilmektedir. Bazı usulcüler hem dış hem de iç yönüyle adâleti bilinmeyenleri mechûlü'l-hâl, dış yönüyle âdil fakat iç yönüyle adâleti bilinmeyenleri de mestûr veya "mechûlü'l-adâle bâtinen" diye nitelendirmişlerdir. Ancak İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ferrâ el-Begavî, İbnü's-Salâh, İbn Dakikül'îd, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis ve usul âlimleri bu kavramlar arasında bir fark görmemişlerdir. Cumhura göre adâleti bilinmeyen mechûlü'l-hâl râvinin rivayeti makbul değildir. Buna karşılık başta Hanefîler olmak üzere Süleyman b. Eyyûb er-Râzî gibi bazı Şâfiîler ve İbn Hibbân ile İbn Fûrek gibi bir kısım hadisçi ve usulcüler mechûlü'l-hâl râvilerin rivayetlerini geçerli saymışlardır (Şemseddin es-Sehâvî, I, 322). Bazıları Ebû Hanîfe'ye dayandırılan bu görüşü râvinin, insanların genelde âdil kabul edildiği İslâm'ın ilk döneminde yaşamış olması şartına bağlayarak Hz. Peygamber'in en hayırlı nesiller oldukları şahitlik ettiği ilk üç râvi tabakasını teşkil eden sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn ile sınırlandırmış, daha sonraki râviler hakkında müteahhir Hanefî âlimlerinin cumhurla aynı görüşte olduklarını söylemişlerdir (Bahrülulûm el-Leknevî, II, 181 vd.). Meçhul râviyi "adâleti araştırmakla anlaşılamayan ve şahsı da bilinmeyen kimse" diye tanımlayan İmam Şâfiî, böyle bir râvinin rivayetiyle ihticâc edilmeyeceğini belirtmekle birlikte (Şemseddin es-Sehâvî, I, 325) başkasının iç yüzünün bilinmeyeceği, kişinin âdil olup olmadığının zâhirine bakılarak kabul edileceğini söylemekte (*İhtilâfü'l-hadis*, s. 36), böylece mestûrun rivayetinin kabulüne onay vermektedir. İbnü's-Salâh, meşhur hadis kitaplarının çoğunda, vefatlarının üzerin-

den uzun zaman geçmiş ve iç durumlarını araştırma imkânı kalmamış pek çok râvi hakkındaki uygulamanın bu doğrultuda olduğunu ve onların zâhir halleriyle yetinildiğini belirterek bu görüşü desteklemekte, Nevevî de tanınmış birçok âlimin mestûr râvilerin rivayetini kabul ettiğini ve en doğru görüşün de bu olduğunu söylemektedir (*Şerhu Müslim*, I, 140). Çünkü haberlerin kabulü haber verene duyulan hüsnüzanna dayanır ve hiç kimse râvinin iç yüzünü bilmekle mükellef değildir. Zehebî, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerinde bu türden pek çok râvi bulunduğunu söylemekte, böylece zâhire göre hüküm verme zorunluluğunun mestûr râvinin rivayetini kabul etmeyi gerektirdiği anlaşılmaktadır. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ise bu konuda orta bir yol tutarak mechûlü'l-hâl olan râvinin rivayetinin mutlak anlamda red veya kabul edilemeyeceğini, durumu açıklığa kavuşuncaya kadar beklemek gerektiğini belirtmiş (*el-Burhân*, I, 615-616), İbn Hacer de bu görüşü benimsemiştir (*Nüzhethü'n-nazar*, s. 46). Mechûlü'l-hâl râvinin hükmü konusundaki bu ihtilâf, aslında rivayetlerin kabulü için râvinin âdil olduğunun bilinmesi mi yoksa fâsık olduğunun bilinmemesi mi gerektiği sorusunun cevabıyla ilgilidir. Râvinin âdil olduğunun bilinmesi esas alındığı takdirde mestûrun rivayeti benimsenmekte, ikincisi esas alındığında ise reddedilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, mestûr veya mechûlü'l-hâl diye cerhedilen râvileri güvenilirlik sıralamasında yedinci sırada zikretmiştir (*Takribü't-Tehzîb*, s. 14). Şahsı tanıdığı ve âdil olduğu bilindiği halde adı ve nisbesi bilinmeyen râvinin rivayetinin makbul olduğunda görüş birliği vardır (Süyûtî, I, 321).

Konuyla ilgili bir başka kavram da "cehâletü't-ta'yîn" olup bir râvinin, adını belirterek, "Bana falan veya filan haber verdi" gibi şüpheli bir ifade kullandığı, fakat rivayetin bunlardan hangisine ait olduğunu tam kestiremediği rivayet türüdür. Bu durumda râvinin her iki hocası da güvenilir ise o rivayet kabul edilir, hangisinin güvenilir olduğu bilinemezse rivayet reddedilir (*a.g.e.*, I, 322).

Meçhul kavramı üçüncü dereceden bir cerh lafzı olup meçhul olduğu söylenen râvinin hadis delil değeri taşımaz, ancak *i'tibar\** için kullanılabilir. Diğer taraftan ricâl kaynaklarında râvilerin meçhul olup olmadığı konusunda bazan farklı, hatta çelişkili hükümler verildiği görülmektedir. Bu çelişkilerin giderilmesi için müelliflerin tenkit tarzının ve telif usulünün

bilinmesi önemlidir. Meselâ muhaddislerin çoğunluğu meçhul ifadesini “meçhûlü'l-ayn” anlamında kullanırken Ebû Hâtım aynı tabirle cehâletü'l-vasfî kastetmektedir (Leknevî, s. 229-230). Cerhteki katı tutumuyla bilinen İbnü'l-Kattân el-Mağribî'nin bazı râviler hakkında söylediği, “Adâleti sabit değildir” veya, “Hali bilinmiyor” gibi ifadeler ona has bir kullanım olup o râvinin meçhul veya güvenilir olmadığını belirtmez. Çünkü İbnü'l-Kattân bu ifadeyle güvenilir olduğu belirtilmemiş râvileri kasteder. Halbuki cumhura göre kendisinden birkaç râvinin rivayeti bulunan ve münker hadis nakletmeyen kimsenin hadisi sahihtir. Nitekim *Şahîh Hayr*'de kimsenin tenkit etmediği, meçhul de olmayan böyle birçok mestûr râvi vardır. Bunun bir sonucu olarak İbnü'l-Kattân cumhurun aksine, Buhârî ve İbn Ebû Hâtım gibi meşhur münekkitlerin râviler hakkında bir şey söylememesini meçhullük alâmeti saymıştır. Halbuki Takıyyüddin İbn Teymiyye, Münzirî, Zehebî, İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeylaî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Bedreddin ez-Zerkeşî, Heysemî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis âlimleri Buhârî'nin bir râvi hakkındaki sükûnutunun genelde bir cerh, özelde ise bir cehalet gerekçesi olamayacağı sonucuna varmışlardır (a.g.e., s. 232). Aynı şekilde Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl* adlı eserinde herhangi bir kaynağa isnat etmeksizin mutlak olarak kullandığı bütün meçhul tabirlerinin aslında Ebû Hâtım er-Râzî'ye ait olduğunun bilinmesi gerekir. Diğer taraftan meçhul denilen râviler hakkında hata ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Ebû Hâtım er-Râzî, Hakem b. Abdullah el-Basrî, Ahmed b. Âsim el-Belhî, İbrâhîm b. Abdurrahman el-Mahzûmî, İbn Hazm da Tirmizî, İbn Mâce, Ebû'l-Kâsım el-Begavî gibi tanımadıkları birçok meşhur râviyi meçhul olarak nitelendirdikleri için eleştirilmiş (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 388; Şemseddin es-Sehâvî, I, 325) ve diğer münekkitlerin değerlendirmelerine uymayan meçhul hükümlerine güvenilemeyeceği belirtilmiştir (Zafer Ahmed et-Tehânevî, s. 268; Leknevî, s. 253-254).

Hadis literatüründe ricâl kaynakları dışında meçhul râvilerle ilgili müstakil kitaplar da mevcuttur. Bunlar arasında Buhârî, Müslim ve Hasan b. Süfyan'ın *Kitâbü'l-Vuḥdân*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Muvâzzihü evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk* (DİA, XVI, 457), İbn Beşkûvâl'in *Kitâbü Gavâmizü'l-esmâ'i'l-mübhemme el-vâkı'a fî*

*mütûni'l-ehâdisi'l-müsnede* (a.g.e., XIX, 377) adlı eserleri sayılabilir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*Lisânü'l-'Arab*, “chl” md.; *Tâcü'l-'arûs*, “chl” md.; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 482; a.mlf., *İhtilâfü'l-hadis* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1986, s. 36; İbn Hibbân, *es-Sikâat*, I, 13; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevrakî – İbrâhîm Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 88-89; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fıkḥ* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 614-616; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadis*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Müte-nebbî), s. 53-54, 160-161; Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 136, 139, 140; a.mlf., *et-Takrîb*, Kahire 1388/1968, s. 17, 18; a.mlf., *İrşâdü'ttâlâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1412/1992, s. 112-114; İbn Dakikül'îd, *el-İktirâh* (nşr. Kattân Abdurrahman ed-Dûrî), Bağdad 1402/1982, s. 323-325; Tîbî, *el-Hulâşa fî usûli'l-hadis* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, s. 89-91; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 3, 5, 556; III, 426; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ'*, XII, 281; a.mlf., *el-Mûkızâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1405, s. 82; İbn Receb, *Şerhu 'İlleti'l-Tirmizî* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, s. 79-80, 81, 82; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, Beyrut 1402/1982, s. 396-411; a.mlf., *Nûzhetü'n-nazar*, Kahire 1409/1989, s. 46-47, 49, 50; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 4; IX, 388; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, I, 14; a.mlf., *Takrîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1416/1996, s. 14; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethü'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, I, 316, 319, 320-325; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beyrut 1399/1979, I, 316-322; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1366, II, 185, 186, 193, 463-464; Bahrülülüm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-rahâmût*, Beyrut 1423/2002, II, 181 vd.; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 229-230, 231-232, 253-254, 257-259, 392; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 319-326; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Qavâ'id fî 'ulûmi'l-hadis* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 268; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 132, 185; Hal-dün el-Ahdeb, *Esbâbü'İhtilâfi'l-muhaddisîn*, Cidde 1407/1987, II, 439-480; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 94; Emin Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997, s. 125-127, 183; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethü'l-bâkî 'alâ Elfiyyeti'l-'Irâkî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), I, 323-329; Mustafa M. Ebû Amâre, “Edvâ' 'alâ rivâyeti'l-meçhûl 'inde ehli'l-hadis”, *Havliyyâtü Külliyyeti usûli'd-dîn bi'l-Kâhire*, sy. 10, Kahire 1413/1993, s. 119-152; M. Yaşar Kandemir, “Hatîb el-Bağdâdî”, *DİA*, XVI, 457; Nadir Özkuyumcu, “İbn Beşkûvâl”, a.e., XIX, 377.

EMİN ÂŞIKKUTLU

#### MEÇHÛLİYYE

(المجهولية)

Allah'ın bazı isim ve sıfatlarını bilip bazılarını bilmeyen kimsenin de mümin sayılacağını kabul eden ve Hâricî fırkalarından birini oluşturan Acârîde'nin bir kolu

(bk. ACÂRİDE).

#### MED

(المد)

Harfin sesinin hareketi yönünde uzatılmasını ifade eden tecvid terimi.

Sözlükte “arttırmak, ziyade etmek” anlamına gelen medd kelimesi “çekmek, yaymak, döşemek, uzatmak” gibi mânalarda (*Lisânü'l-'Arab*, “mdd” md.) Kur'an-ı Kerim'de otuz üç yerde geçmektedir. Terim olarak ise bir hareketli harfin önünde yer alan ve harfin hareketi türünden olan bir med harfiyle harfin sesinin hareketi yönünde uzatılmasına denir (Ali el-Kârî, s. 81). Ziyade med sebebi olan hemze ve sükûn bulunmadığında sadece med harflerinden biriyle yapılan uzatmaya “tabîî med” (medd-i tabîî) denir ve bu tür medler ayrıca kasr olarak da adlandırılır. Tabîî medler Arap dilinin aslında var olan, dilin kelime yapısındaki uzun hecelerdir.

Tabîî medlerin oluşumunda “med harfleri” (hurûf-ı med) adı verilen şu üç harften birinin bulunması şarttır: Kendisinden önceki harf (mâ kabli) üstün hareketli olduğunda daima med harfi olan elif (û gibi); kendisi sâkin, bir önceki harf ötre hareketli vav (قولا gibi); kendisi sâkin, bir önceki harf esre hareketli yâ (فی gibi). Med harfleri çoğu yerde yazıda görülmele birlikte bazı durumlarda yalnız telaffuzda vardır (ه به gibi). Tabîî medlerin uzatılma süresi özellikle Kur'an-ı Kerim tilâveti sırasında hassasiyet isteyen bir konu olur. Bu süre için birim olarak elif ölçüsü kullanılır (İbnü'l-Cezerî, I, 322). Bu ise elif diyecek veya elif (ت) yazacak kadar bir süredir. “Bir parmak kaldırılacak kadar” ifadesi (Karabaş, s. 5) ve diğer bazı ölçüler, öngörülen bu sürenin Kur'an'ı güzel okuyan üstatların ağızından (fem-i muhsin) onları dinleyerek tesbit edilmesi gerektiğini belirtir.

Tabîî med üzerine ilâve edilerek med edilen fer'î (arazî) medler, med harfinden sonra gelen hemze veya sükûn faktörüne göre sınıflandırılmıştır. a) Med harfini takiben aynı kelimedeki hemze bulunuyorsa buna “muttasıl med” (medd-i muttasıl) denir (سواء - ساء gibi). b) Hemze med harfinden sonra ayrı kelimedeki bulunuyorsa “munfasıl med” (medd-i munfasıl) meydana gelir (وفا أموالهم - قوا أنفسكم - يا أبت gibi). Munfasıl medde “câiz med” adı da verilir ve kıraat imamlarına göre bir, iki, üç, dört ve beş elif mertebeleriyle icra edilir. Muttasıl med ise vâcib meddir. Onda sa-